

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 915/1, донетом на седници одржаној дана 9. априла 2026, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену докторске дисертације докторандкиње **Александре Стевановић** под насловом „**Културе Балкана и Индије у делу кнеза Божидара Карађорђевића**”, урађену под менторским руковођењем др Ненад Николића, редовног професора.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Милан Алексић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: српска књижевност

Датум избора у звање: 21. мај 2024.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Зорица Хацић Радовић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: српска и јужнословенске књижевности са теоријом књижевности

Датум избора у звање: 14. јун 2022.

Установа на којој је запослен: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Тамара Љујић

Звање: научни сарадник

Ужа научна област: хуманистичке науке – филолошке науке

Датум избора у звање: 6. март 2024.

Установа на којој је запослен: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Александра (Перица) Стевановић
Датум и место рођења:	09. јул 1990, Сурдулица
Наслов мастер рада:	Потрага за идентитетом у <i>Нуклеарној трилогији</i> Б. Вонгара
Датум одбране мастер рада:	09. јул 2014.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Филологија (ужа научна област Англистика)

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

1. Александар Петровић; Александра П. Стевановић, „Путопис слободног духа, Записи о Индији кнеза Божидара Карађорђевића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 68, свеска 1, 2020, 75–90. https://doi.org/10.18485/ms_zmskij.2020.68.1.5
2. Александра П. Стевановић; Александар Петровић, „Деколонизација слике Индије: путописна проза Божидара Карађорђевића“, *Serbian Studies Research*, год. 10, бр. 1, Нови Сад: Научно удружење за развој српских студија, 2019, 137–150.
3. Александра П. Стевановић, „Трагање за земљом снова и светлости: Записи о Индији кнеза Божидара Карађорђевића“, *Зборник Матице српске за језик и књижевност*, бр. 67, св. 2, 2019, 696–701.
4. Александра П. Стевановић, „О љупком принцу и његовој уметности. Белешка о кнезу Божидару Карађорђевићу“, *Записи о Индији*, Кнез Божидар Карађорђевић, Нови Сад/Топола: Матица српска/Задужбина краља Петра I Карађорђевића, 2018, 415–433.
5. Александра П. Стевановић, „Између два света: Лично и књижевно у делима Милоша Црњанског и кнеза Божидара Карађорђевића“, Зоран Ђерић (ур.), *Дани Милоша Црњанског: Дневник о Чарнојевићу, 1921–2021*, Нови Сад: Матица српска, УГ: Суматра, 2022, 151–168.
6. Александра П. Стевановић, „Умивање душе песника Ивана Негришорца: Траговима кнеза Божидара Карађорђевића у Индији“, Јован Делић (ур.), *Поезија је вечито рађање и умирање: зборник радова о песништву Ивана Негришорца*, Фондација Група Север, Нови Сад, 2022, 62–76.
7. Александра П. Стевановић, „Град, егзил и перо: Путописна поезика Милоша Црњанског и кнеза Божидара Карађорђевића“, Драган Бошковић, Часлав Николић (ур.), *Роман и град: 50 година „Романа о Лондону“, 100 година „Уликса“*, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2022, 399–408.
8. Александра П. Стевановић, „Замишљање чудовишног: представе Балкана и Индије у европским путописима XIX века“, у: М. Лојаница, Н. Бубања, М. Ковачевић (ур.), *Злобници, зликовци, чудовишта, психопате*, Крагујевац – Андрићград: Филолошко-уметнички факултет, Андрићев институт, 2023, 105–115.

9. Александра П. Стевановић, „На ходочашћу у Тополи: Србија краја XIX века у путним белешкама кнеза Божидара Карађорђевића“, Драган Бошковић, Часлав Николић (ур.), *Србија*, Књ. 2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2023, 429–441.
10. Александра П. Стевановић, „Где је Индија у српској књижевности и култури“, *Летопис Матице српске*, књ. 514, бр. св. 4, 2024, 554–560.
11. Александра П. Стевановић, „Култура и уметност Истока у пријатељствима кнеза Божидара Карађорђевића“, Драган Бошковић, Часлав Николић (ур.), *Пријатељства*, Књ. 2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2025, 363–371.

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Културе Балкана и Индије у делу кнеза Божидара Карађорђевића

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет докторске дисертације су путописне белешке кнеза Божидара Карађорђевића са Балкана објављене између 1894. и 1904. године („Heures de Patrie – en Serbie”, „Notes de route – Côte Dalmatie – Bosnie”, „Montenegro – Albanie. Notes de voyage”, „Au Mont Athos” и „A Belgrade – Impressions d'un témoin”) и путопис *Notes sur l'Inde* из 1899, који су 2018. године први пут објављени у преводима на српски језик под насловима *Путевима Балкана* и *Записи о Индији*.

Циљ рада је да упоређујући слике Балкана и Индије у путописима кнеза Божидара Карађорђевића са путописима других аутора који су у слично време обилазили исте пределе, односно са устаљеним представама о Балкану и Индији у другој половини деветнаестог века, и на тај начин успостављеном сликом Другога (балканског, односно индијског), као и упоређујући путописачки однос кнеза Божидара Карађорђевића према Балкану (нарочито просторима са којих је потекла породица Карађорђевић) са односом према Индији, кроз низ разликовања у односу на западне контекстуализације балканске и индијске другости, и разликовања унутар Карађорђевићевог опуса, тај опус ситуира у европску путописну књижевност друге половине деветнаестог века, као и у корпус српских путописа, али и српских писаца који су у претходним вековима писали на страним језицима, а у српску књижевност су накнадно укључени (попут Симеона Пишчевића).

Анализирајући обликовање и мењање слике Балкана и Индије у путописима Божидара Карађорђевића докторска дисертација треба да одређивањем њеног књижевног, културолошког, друштвеног и историјског значаја прошири представу о путописној књижевности у српској култури, а тиме и о распонима српске књижевности.

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Полазна хипотеза докторске дисертације је „да се у писању кнеза Божидара Карађорђевића показује једна могућа културолошка синтеза Истока и Запада“, због чега упоредна анализа путописа о Балкану и о Индији, откривајући „културолошке и антрополошке детерминанте, сличности и разлике у пределима, људима, култури и друштвеним условима“, омогућава да се путописи кнеза Божидара Карађорђевића прецизно ситуирају у оквире европске путописне књижевности краја деветнаестог и почетка двадесетог века, нарочито с обзиром на владајућу представу о балканском/индијском Другом у тим путописима и

Карађорђевићев приступ. Отуда следи да је књижевно-културна имагологија доминантан метод приступа путописима кнеза Божидара Карађорђевића, заједно са постколонијалном критиком на трагу Еварда Саида и Хоми Бабе, како би се објаснила могућност другачије синтезе европског погледа (што јесте поглед кнеза Божидара Карађорђевића, али који није евроцентричан) са непознатим, оријенталним просторима, када им се прилази без предрасуда и са жељом за њиховим што непосреднијим (тј. западним представама непосредованим) упознавањем.

Следећа хипотеза полази од тога да се, с обзиром на то да се у путописима о Балкану и о Индији кнеза Божидара Карађорђевића такође разликују облици приповедања, њиховом анализом може закључити о другачијем статусу приповедача, односно исказаној субјективности путописца у путописима по Балкану и Индији. На то се надовезује уочавање разлика међу стиловима путописа по Балкану и Индији, која упућује на то да се применом метода књижевне стилистике може додатно подвући разлика у путописачком сензибилитету кнеза Божидара Карађорђевића с обзиром на пределе о којима пише.

Коначно, хипотеза која пресудно оправдава писање овог рада јесте да ће горњим анализама, применом књижевно-културног имаголошког, нараторског, стилистичког, историјског и компаративног метода, одређивањем места путописима кнеза Божидара Карађорђевића у српској књижевности бити унапређена представа о жанру путописа у српској књижевности на прелазу деветнаестог у двадесети век, а тиме и о целини српске књижевности.

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Дисертација се састоји од 164 пагиниране странице густо куцаног компјутерског слога, и има десет делова: „1. Увод“ (1–3), „2. Формулација проблема и предмет истраживања“ (4–16), 3. „Живот и дело кнеза Божидара Карађорђевића“ (17–32), 4. „Осврт на путописну књижевност у XIX веку“ (33–40), 5. „Живот у покрету: путовања кнеза Божидара Карађорђевића“ (41–43), „6. Књижевна имагинација Балкана краја XIX века“ (44–77), „7. Књижевна имагинација Индије крајем XIX века“ (78–146), „8. Рана смрт кнеза Божидара Карађорђевића“ (147–149), „9. Закључак“ (150–154) и „10. Литература“ (155–162), после чега следе биографија докторандкиње (163–164) и потребни прилози (изјаве о ауторству, истоветности штампане и електронске верзије докторског рада, и коришћењу) на непагинираним страницама. Неки од делова подељени су на више одељака.

У „1. Уводу“ дисертације докторандкиња укратко даје најосновније податке о код нас још увек недовољно познатој личности кнеза Божидара Карађорђевића и износи разлоге због којих сматра да је о њему, а нарочито његовим путописима значајно писати. У делу „2. Формулација проблема и предмет истраживања“ наставља се изношење података из биографије кнеза Божидара Карађорђевића, због своје мале познатости неопходне ради контекстуализације његових путописних радова, о којима се у овом делу дају библиографски подаци, али и кратак преглед Карађорђевићевих путовања, и започиње контекстуализација у српску путописну књижевност прве половине двадесетог века. Формулише се истраживачка тема „да се на основу дела кнеза Божидара Карађорђевића сагледа књижевно-културолошка имагинација Балкана и Индије као два географски удаљена али у контексту имагологије подударна подручја“, ослоњена на хипотезу „да се у његовом писању могу открити нове нити разумевања култура европског и светског Истока, односно Балкана и Индије. Ово упоређивање и повезивање различитих географских, историјских, културних и друштвених средина осветлиће границе њихових традиција не само у увидима кнеза Божидара Карађорђевића већ и других путника и путописаца тога времена. Дисертација стога има за циљ да пружи историјски и компаративни приказ културе Индије и Балкана у путописима кнеза Карађорђевића које без обзира на географску удаљеност имају у његовој оптици битне додирне тачке“. Такође се наводи да ће компаративни приступ бити шири, не само унутар путописа кнеза Божидара Карађорђевића него ће „истражити два *истока*, Балкан и Индију у западној књижевној

имагинацији и упоредити сазнања са схватањима и приступима кнеза Божидара. У том светлу интеркултуралност у његовој путописној прози може да отвори нови обзор разумевања европске путописне прозе у истраживању познатих и непознатих предела“, као што „и истражиће се њихова улога у творењу националног и регионалног културног идентитета“. Потом се у одељку „2.1. Стање истраживања“ излаже преглед радова о кнезу Божидару Карађорђевићу уопште (почев од биографије Стевана К. Павловића) и о његовим путописима којих је у последње време било неколико, углавном докторандкиње (горе наведених у списку њених радова објављених у оквиру рада на докторској дисертацији). Одељак „2.2. Научна оправданост докторске дисертације“ њу препознаје у „представљању и одређивању места кнеза Божидара Карађорђевића у српској и европској књижевности, историји и култури. Такође, доприноси сагледавању ширег историјског и културног контекста у којем је смештено писање кнеза Божидара Карађорђевића и јаснијем увиду у његово до данас релативно мало познато стваралаштво“, као и у томе што дисертација „доприноси синтези националне историје, културе и књижевности у европском контексту сагледавајући дела кнеза Божидара Карађорђевића у корпусу савремене књижевности“.

Трећи део „3: Живот и дело кнеза Божидара Карађорђевића“ детаљно представља његову биографију и његов рад, одређујући најпре „3.1. Место кнеза Божидара у породичном стаблу Карађорђевића“, затим у одељку „3.2. Бесмртни дух војводе Карађорђа“ упућујући на династичке особине које се везују за личност њеног оснивача, а које докторандкиња препознаје и код кнеза Божидара Карађорђевића, да би на основу тога у одељку „3.3. Ко је био кнез Божидар Карађорђевић?“ дала његов портрет, који је, због природе путописне књижевности, значајан и за разматрање књижевних дела која су предмет проучавања дисертације. Део „4. Осврт на путописну књижевност у XIX веку“ доноси пак неопходан књижевноисторијски контекст за разумевање путописа кнеза Божидара Карађорђевића, који је, поново с обзиром на природу путописног жанра, битније него што је то случај са неким другим жанровима одређен и културом у којој настаје, па се зато и о њој реферише. Даје се кратак историјат путописне прозе у српској књижевности, при чему се упућује на различите слојеве који се унутар путописа могу препознати (и у зависности од тога како се они међусобно односе могу се разликовати различити типови путописа), да би се у одељку „4.1. Жанровска разноликост путописне прозе као 'граничне књижевности'“ то и теоријски експлицирало на изабраним примерима. Ту се упућује на рад Прамода К. Најара са Универзитета Хајдербад у Индији који је „својим монографијама, чланцима и студијама објединио, груписао и разложио различите путописе о Индији, махом из пера британских аутора“ и тиме пружио истраживачима „контекст и анализу који су неопходни за разумевање историјских, политичких, друштвених и културолошких услова у којима ови путописни наративи настају“, као и „нови методолошки приступ истраживању путописних текстова“, што ће све докторандкиња користити у делу дисертације посвећеном путопису кнеза Божидара Карађорђевића по Индији. Такође излаже значајне књижевнотеоријске и књижевноисторијске приступе српске науке о књижевности путописима (Павле Поповић, Владимир Гвозден, Горан Максимовић). Кратак пети део „5. Живот у покрету: путовања кнеза Божидара Карађорђевића“ служи као прелазак на излагања о његовим путописима о Балкану и Индији.

„6. Књижевна имагинација Балкана краја XIX века“ почиње одељком „6.1. Замишљање чудовишног: Представе Балкана и Индије у европским путописима XIX века“ у којем се истиче да „Балкан и Индија као мали и велики Оријент у европским путописима XIX века представљају гранична подручја цивилизованог света Окцидента“ и указује на уобичајене представе о овим срединама, истичући бројне сличности и специфичне разлике у њиховом посматрању, наглашавајући да је „Балкан постао синоним за латентну претњу која би могла да угрози домете и стандарде европске цивилизације“. С обзиром на повезаност представа о Балкану и Индији у културној имагинацији Европе XIX века и важност њиховог упоређивања за контрастивну анализу Карађорђевићевих путописа, добра је одлука да те представе буду изложене истовремено, у једном одељку, који ће служити као увод не само у истраживање Карађорђевићевих путописа о Балкану него и путописа о Индији у следећем делу дисертације.

Када је реч о Индији, Прамод Најар „види три доминантна наративна модела: визуелност, чуђење и опасност“. Докторандкиња из основног односа европских путописаца по Балкану и Индији закључује да „сва рационалност и сабраност европских путописаца и на Балкану и у Индији понирала је пред противречностима ових граничних источних предела“, па „човек беконовског система вредновања није успевао да разуме просторе Балкана и Индије“, те „многи путници који су путовали Балканским полуострвом или индијским потконтинентом, у својој подели света на субјект и објект, као и у страху од непознатог, нимало нису успели да их упознају. Њихова знања нису се изменила у односу на пређашњу слику коју су обликовали још пре својих путовања на мали и велики Оријент“. То је тачка на којој се путописи кнеза Божидара Карађорђевића, европског човека пореклом са Балкана, одвајају од европских путописаца. Одељак „6.2. Кнез Божидар Карађорђевић путевима Балкана краја XIX века“ даје кратак преглед динамике Карађорђевићевих путовања и објављивања бележака са њих, које су остале у часописима све до 2018. године када су први пут обједињене у књизи *Путевима Балкана* и то у преводу на српски језик. Ту се одмах упућује на важну разлику – кнез Божидар Карађорђевић „у путопису о Индији себе скоро у потпуности искључује“, а „путни записи о Балканском полуострву обилују његовим личним утисцима, мислима и доживљајима о местима која обилази“ – која ће бити предмет анализе у наредним одељцима посвећеним Карађорђевићевим путописима: „6.2.1. На Гори Атос“, „6.2.2. На ходочашћу у Тополи: Србија краја XIX века у путним белешкама кнеза Божидара Карађорђевића“, „6.2.3. Обала Далмације – Босна“ и „6.2.4. Црна Гора – Албанија“. Посвећујући посебну пажњу путописним записима из Тополе, која је на кнеза Божидара Карађорђевића оставила најјачи утисак, докторандкиња наглашава да он „не мари за детаље о овој шумадијској вароши колико покушава да упије карактер њеног живља“, а што је мотивисано потребом „да се дочара права слика српског народа који искру живота чува у завету, историји и обичајима“, и то контекстуализује с обзиром на друге европске путописце који су писали о Тополи (Феликс Каниц, Густав Раш), али и прећуткивање Тополе за време владавине Обреновића (Јоаким Вујић). На крају „6.3. Закључне мисли о *Путевима Балкана* кнеза Божидара Карађорђевића“ сумирају претходна истраживања и као значајно разликују полазни мотив Карађорђевића који је „желео да из прве руке доживи сусрет са светом коме од детињства није имао прилике да припада“ и интенцију оствареног дела у којем „иза емотивности једног српског кнеза који живот проводи у изгнанству, назире се изоштрени опис предела, људи и ситуација које дочаравају овај свет краја XIX века“, због чега „његови путописни записи о Балканском полуострву складан су спој описне и фактографске путописне прозе високих уметничких домета“, иако се као важна приповедно-стилска особина запажа употреба првог лица једнине и њој складна бројност коментара који одражавају путопишчеву личност. Ипак, да његови путописи нису зато што су лично обојени и произвољни, докторандкиња доказује поређењем са неколико деценија каснијим путописом Ребеке Вест *Црно јагње и сиви соко*.

„7. Књижевна имагинација Индије краја XIX века“ најобимнији је део дисертације, у складу са тим што је и путопис о Индији кнеза Божидара Карађорђевића знатно обимнији од његових путописних бележака о Балкану. Докторандкиња на почетку упућује на књиге које је Карађорђевић читао пред полазак у Индију – *Освајање раја* Жидит Готје и *Историја индијске књижевности* Жана Лаора – и примећује да то „усмерава његово занимање за индијску културу, а не привреду“, што је била преокупација већине извештаја о Индији. Говорећи о Британцима, докторандкиња примећује да „путописна проза служила је да најбрже шири интересе Империје међу домаћим становништвом и да унапред и изнова оправдава њене колонијалне активности“, а следећи Едварда Саида то оцењује као поступак репресије према Другоме чији се глас систематски ућуткивао, поново наглашавајући да „разумевање књижевне имагинације Индије захтева не само књижевно већ и културолошко сагледавање“ јер „путописна проза пре свега била је културолошки мотивисана“. То ће бити показано у одељку „7.1. Откривање Индије кроз путописе“ који представља „друштвено-историјски контекст развоја путописне књижевности о Индији“ чиме показује „како се Индија постепено откривала“: најпре као извор природних богатстава, прецизно каталогизованих, а затим и као

простор егзотике која је подстицала енглеска чула. Наводећи примере репрезентативних путописаца (Едвард Тери, Томас Роу, Џон Саливан, Џон Овингтон, Џон Фрајер, Џејмс Фергусон...), докторандкиња их сагледава из прихваћене теоријске перспективе Прамода К. Најара који период британских путописа о Индији 1760–1850. „издваја као тренутак када се гради однос према 'Другом' јер је неопходна конструкција којом ће се указати на несумњиву разлику енглеског и индијског идентитета“, и која је свакако морала бити успостављена према већ постојећим представама, често стереотипним. Њихова природа била је таква да је створила двострукост код британских путописаца да „упркос привлачности обиља индијског потконтинента, нису одолевали осећају напетости и страха услед бескрајне и несхватљиве разноликости која их је окруживала, тражећи у њој нешто претеће, мрачно и дивље“ и закључак да овакав приступ „раздељен на задовољство и гађење, омогућио је Енглезима утисак да могу да савладају, премере, разумеју и објасне ову непрегледну земљу обиља“, те је разумљиво зашто су „први путописи о Индији колонијални хибрид на размеђи истраживачког и новинарског дискурса“, а и касније су били „фактографски, огољени и поједностављени, конкретни, детаљни, профитни трудећи се да Европљане добро обавесте о свим богатствима Индије“. У кратком одељку „7.2. Српски путописи о Индији“ докторандкиња указује на малу присутност Индије код српских писаца деветнаестог и почетка двадесетог века, а када је реч о путописима упућује на четири писма из Индије сликара Павла Петровића (1846–47) и путописне извештаје Милана Јовановића Морског који је Индију обилазио од 1878. до 1882. године, а на крају напомиње да ће за разумевање важности Карађорђевићевих путописа бити битно упоредити их и са каснијим *Писмима из Индије* (1928) Јелене Димитријевић, која је у њима изражено субјективна, често површна и Индију посматра кроз призму егзотичног. Прелазећи на путопис кнеза Божидара Карађорђевића, докторандкиња у одељку „7.3. Записи о Индији кнеза Божидара Карађорђевића“ даје најопштије информације о кнежевом путовању, путопису објављеном најпре на енглеском, па на француском језику, његовим одломцима објављиваним на српском језику у *Времену*, да би затим у одељку „7.4. Индија у путопису кнеза Божидара Карађорђевића“ детаљно истражила слику Индије коју Карађорђевић даје и која се разликује од уобичајене слике европских путописа и то тако што – за разлику од путописних бележака са Балкана – „искључује себе и читаоцу дозвољава да истински зарони“ у Индију. Докторандкиња нарочито истиче да, за разлику од европских путописаца, кнез Божидар Карађорђевић „није тежио да прикаже егзотику, бујност, богатство биљних и животињских врста, разноврсност хране и зачина или разноликост предмета од злата; био је међу ретким путницима који су успели да обухвате једну тако богату и разнолику културу у веома лепу дескриптивну нарацију приказујући бескрајни дух и лепоту полифоне индијске културе. Од првог до последњег одломка постоји осећај да је Индијом путовао неко ко ју је добро осетио“, и то је кроз овај одељак вишеструко документовано, од анализе описа (онога шта описује – пределе, архитектуру, цвеће – и како то чини) до стила у којем је приметно да „многе речи које у Индији чује кнез Божидар не преводи већ записује у изворном облику и без појашњења“. Такође је истакнуто да „у овом путопису нема уобичајене динамике радње. Али, упркос томе, његов приповедачки дар оживљава слику Индије као да се она у том моменту одвија пред читаоцем и као да се он сам пред њом налази“ и показано је којим је приповедачким средствима тај ефекат остварен. Између осталог, то је отклон од писања у првом лицу, чиме уместо откривања сопствене личности на путовању, уобичајеног за путописе, постиже „утисак рефлексije, Индије која посматра саму себе“, истовремено успевајући и да „прецизно и реалистично описује друштвену и културну стварност Индије“. Када је реч о лику таквог, повученог приповедача, докторандкиња истиче да „иако се нашао између две реалности, уређене Европе и метежне Индије, није имао проблем да у себи измири та два супротстављена света“, односно да „превазилази културолошке дистанце карактеристичне за путнике који немају времена, а често немају ни воље, да се упусте у свет око себе и живе у његове особености“. Спроведена истраживања сумирана су у одељку „7.5. Закључне мисли о *Записима о Индији*“, а њима следи последњи одељак „7.6. Утицај Индије на уметничко

стваралаштво“ у којем се тумачи како је перцепција Индије, како се може ишчитати из *Записа о Индији*, утицала на уметничко, јувелирско стваралаштво кнеза Божидача Карађорђевића.

Део „8. Рана смрт кнеза Божидача Карађорђевића“ заокружује биографски извештај о њему, док „9. Закључак“ одређује место његове путописне прозе у европској и српској (путописној) књижевности краја деветнаестог века. Оно је одређено аутентичношћу која му омогућава да пише мимо владајућих наратива, како када је реч о самим поступцима приповедања, тако и о културом условљеном погледу на мали и велики Оријент, из чега се закључује да „у књижевном канону путописне књижевности био је испред свог времена јер различите културе настоји да разуме изнутра, са позиције културног посредника, ослобођеног конвенционалних смерница тадашњег путописног дискурса које су усмеравале путописце како да приступају 'другом' културном простору, посебно простору Истока“. Такође се истиче да „документарно-уметничка вредност путописних записа кнеза Божидача Карађорђевића, етнографски, етнопсихолошки, историјски, географски, лингвистички, фолклорни и друштвени и политички описи доприносе њиховој културолошкој димензији. Стога су ово драгоцене књижевно-културолошка дела која су захваљујући пишчевом таленту оплемењена богатом литерарношћу, што их чини врло занимљивим и савременој читалачкој публици и истраживачима у области културе, књижевности и уметности“. Нарочит нагласак стављен је на допринос српској култури и књижевности тиме што „путописним белешкама о Балкану није бележио само пејзаже и физичке особености балканских земаља већ и карактер и вредност домаћег становништва, пружајући европским читаоцима увид у унутрашњи свет Балкана, традицију, обичаје и културне вредности“, и тиме подривао стереотипе који су владали у европским путописима о Балкану. Са друге стране, „*Записи о Индији* као једини његов целовити путопис вратио је путопис поетичком доживљају света наспрам утилитаристичких и прагматичних егзотичних записа о земљама Истока“, па је коначан закључак да путописна проза кнеза Божидача Карађорђевића „упоредним сагледавањем балканског и индијског културног простора отвара могућност за дијалог између географски удаљених, али културолошки сличних традиција“.

У делу „10. Литература“ наведена су „I Дела кнеза Божидача Карађорђевића“, „II Дела о кнезу Божидару Карађорђевићу“ и „III Општа литература“.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Пажљивим поређењем путописне прозе о Балкану и Индији кнеза Божидача Карађорђевића, а у контексту бројних европских, пре свега британских путописа популарних у то доба, и малобројних српских путописа о Индији, докторандкиња је установила да „кнез Божидар није много марио за правила путописних наратива“, што му је омогућило да „о Балкану и Индији конституише слику Истока која одступа од уобичајене“, чиме „'другост' у његовим путописима није супротност Европи већ писцу и читаоцима омогућује преиспитивање сопствених културних образаца и етичких вредности. Његови описи малог и великог Оријента заправо су покушај да разуме 'друго' место и 'друго' подручје, али не нужно из позиције европског посматрача који већ има изграђене представе о другим културама“. Такав приступ у *Записима о Индији* супротстављао се маниру европских путописаца који су у Индију одлазили „с предубеђењем и унапред формираним сликама Индије које су онда само кроз неке своје примере и искуства потврђивали. Зато нису ни били у стању да прозру колонијалне наративе и увиде праву слику. На путу су се укрштали само са својим очекивањима и неретко закључке доносили у складу с њима. Тако се књижевна слика Индије пресликавала с путописа на путопис“. Карађорђевићев другачији приступ је, истиче докторандкиња, својим одступањем од тог модела учинио нарочито упадљивим његове претпоставке, умногоме стереотипне, и из њих потекла ограничења, док је са друге стране показао могућност другачијег погледа на Индију европског, али не и евроцентричног човека.

Следеће важно запажање је да ако „конструкција Другог у својој супротности према Европи даље подразумева оправдање да се та другост укроти, обузда и доведе у ред како не би могла у неком тренутку да прерасте у претњу европском континенту“, што је израз европске (британске) културне политике као темеља реалне геополитике, онда су Карађорђевићи путописи својом деконструкцијом те другости, не директном него другачијим описивањем у односу на хоризонт очекивања културе у којој су се први пут појавили, и политички субверзивни; то је ова дисертација уверљиво показала имаголошком анализом, а додатно потврдила указујући на цензуру којој је Карађорђевић био изложен.

Међутим, за кнеза Божидара Карађорђевића политичка субверзивност само је последица општег приступа Индији, што се у дисертацији доказује поредећи његов путопис са романом *Срце таме* Џозефа Конрада, на основу чега докторандкиња закључује да „док се у Конрадовом *Срцу таме* осећа његова отуђеност због сложених унутарњих идентитетских борби коме он уистину припада, кнез Божидар успева да премости свој осећај *неприпадања* (оно о чему су писали Едвард Саид (*homelessness*) и Хоми Баба (*unhomeliness*)) и да сагледа реалну ситуацију Индије – до које мере се она приклонила идентитету колонизатора и у којој мери му се отргла [...] Зато уместо напетости, у његовим описима често налазимо радост како се шири из његових редова“, што га разликује и од Јелене Димитријевић „која није успевала да се отргне нелагоди пред силином свих доживљаја у Индији. Она није успела да пробије баријере својих мисли и да открије праву Индију јер се на свом путовању више водила афинитетима према изненађујућем, чудном и необичном“. Тиме је, осим ситуирања у европски, место кнезу Божидару Карађорђевићу одређено и у српском контексту, књижевности али и шире културе, што је значајан научни допринос дисертације.

Упечатљиви докази за место кнеза Божидара Карађорђевића у европској и српској књижевности нађени су и на стилском нивоу, као и у облицима приповедања, који се у путописима о Балкану и Индији и разликују, јер „у путним белешкама по Србији у делу кнеза Божидара својствена је употреба првог лица једине односно изједначавање путника и путописца. У путопису о Индији путник односно путописац јавља се спорадично, док се првенство даје пределима, знаменитостима, народу, биљкама, животињама, живим и немим споменицима индијске културе“. Штавише, да „ослобођен европске перспективе, кнез Божидар Карађорђевић заиста успева да пренесе истински индијски дух“, најбоље показује то што „није преводио локалне изразе на француски или енглески језик [...] многе речи које у Индији чује кнез Божидар не преводи већ записује у изворном облику и без појашњења“. Када се томе дода да у путописним белешкама са Балкана описи „у великој мери одударују од записа других путописаца XIX века који пролазе Србијом и уопште Балканом, скицирајући неугледне и варварске народе овог подручја“ јер кнез Божидар Карађорђевић покушава да проникне у њихову психологију и представи какви су они људи, приповедно-стилска анализа представља оригиналан научни допринос дисертације препознавању раних пракси прото-постколонијалне књижевности, односно књижевности која је већ на преласку деветнаестог у двадесети век артикулисала, у супротности према владајућим дискурсима, дискурс близак ономе што ће од седамдесетих година двадесетог века бити препознато под именом постколонијализма.

Штавише, такав искорак из дискурса путописне прозе средине за коју је кнез Божидар Карађорђевић изворно писао (тј. имајући у виду издавача), у контексту српске културе, чије је наслеђе тај искорак у много чему омогућило – као што је показано у деловима дисертације посвећених династичком духу који је баштинио и путописним белешкама из Тополе – представља значајан помак у односу на нешто касније објављене путописе Милана Јовановића Морског који је нешто раније путовао Индијом, али је није успео сагледати изван европских стереотипа о њој, као што је и поставио хоризонт који је био недостижан за четврт века каснија *Писма из Индије* Јелене Димитријевић. Таквим књижевноисторијским позиционирањем путописне прозе кнеза Божидара Карађорђевића дисертација је, као што је већ речено, значајно променила представу о европској и српској путописној прози почетка двадесетог века, али је истовремено отворила и простор за даља књижевноисторијска превредновања; рецимо, дело *Градови и химере* Јована Дучића, у овој дисертацији неразматрано, са хоризонта начина на који

су путописи кнеза Божидара Карађорђевића представљени могло би бити другачије тумачено, па онда и ситуирано унутар српске књижевности.

Такође, искорак о којем је реч посматран је с обзиром на општију духовну ситуацију времена, у Европи обележену „механицистичким погледом на свет и све тананијим духовним везама са природом. Описи природе често су искључивали духовну димензију света и све што се рађало, расцветавало, мењало и умирало у природи за њих није имало много важности. Кнез Божидар у својим описима првенство даје управо природи у којој све почиње и све се довршава“ – препознавањем тога указано је на изворнију духовну подлогу из које је изведена поетика којом Карађорђевић „остварује велику тематско-стилску синтезу путописне прозе која од фактографске (географско-историјско-етнографске) прелази у ходочасничке есејистичке описе места“ и у којој се могла огласити Другост на начин који ће тек више од пола века касније бити адекватно вреднован у постколонијалној критици: „у књижевном канону путописне књижевности био је испред свог времена јер различите културе настоји да разуме изнутра, са позиције културног посредника, ослобођеног конвенционалних смерница тадашњег путописног дискурса које су усмеравале путописце како да приступају 'другом' културном простору, посебно простору Истока“.

Дакле, препознавање особина високо вреднованих у постколонијалној критици у путописној прози кнеза Божидара Карађорђевића о Балкану и Индији са краја деветнаестог и почетка двадесетог века осим што је указало на његову модерност већу него европских путописаца тога доба, значајно је обогатило и представу о српској култури и књижевности доказивањем да је у темељима сензибилитета кнеза Божидара Карађорђевића трајао Карађорђевићев дух као баштина династије Карађорђевића.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „**Културе Балкана и Индије у делу кнеза Божидара Карађорђевића**“ ауторке **Александре Стевановић**, констатовано је да утврђено подударане текста износи 6%.

Овај степен подударности последица је **цитата, библиографских података о коришћеној литератури, општих места и претходно објављених докторандкињиних истраживања проистеклих из рада на дисертацији**, што је у складу са Чланом 9. Правилника.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је дисертација „**Културе Балкана и Индије у делу кнеза Божидара Карађорђевића**“ кандидаткиње **Александре Стевановић** оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати с позитивном оценом Извештај о оцени докторске дисертације под насловом „**Културе Балкана и Индије у делу кнеза Божидара Карађорђевића**“, коју је урадила кандидаткиња **Александра Стевановић** под менторством др Ненада Николића,

редовног професора и да је, у складу са прописима, упуту Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на разматрање.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. _____
др Милан Алексић, редовни професор
председник Комисије

2. _____
др Зорица Хацић Радовић, редовни професор
члан Комисије

3. _____
др Тамара Љујић, научни сарадник
члан Комисије